

Hundra år av socialt arbete

– Reflektioner och visioner

Institutionen för socialt arbete

Stockholms
universitet

Förord

Stockholm var först ut med att starta en utbildning i socialt arbete

I januari 1921 startade den första svenska utbildningen i socialt arbete i Stockholm. Utbildningen fick namnet Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning, förkortat till Socialpolitiska institutet och av många studenter förkortat till Sopsis.

I de källor som undersökt denna tid, mellankrigstiden i ett fattigt Sverige, kan man läsa att initiativet till en social utbildning drevs av socialt engagerade kvinnor i Centralförbundet för socialt arbete (CSA). Flera av dem deltog också som lärare i utbildningen; Ebba Pauli, Emilia Fogelklou, Gerda Meyerson, Gertrud af Klintberg, Kerstin Hesselgren, Karin Fjällbäck Holmgren, Anna Whitlock och Emilia Brommé. När utbildningen blev en realitet så var det den högerkonservative Gösta Bagge som blev föreståndare och sedermera professor vid institutet. På den här tiden hade inte statsmakterna de ekonomiska resurser som de har i dag för att driva nya yrkesutbildningar. Enligt de historiska källor som jag funnit så var det läkaren Ivar Svensson vid Serafimerlasarettet, Gösta Bagges mor, Sigrid Schuberth, och Rockefellerstiftelsen som gav de donationer som krävdes för att hålla utbildningen igång under de första årtiondena. Stockholms högskola var mottagare av donationerna och på så sätt knöts utbildningen till den akademiska världen.

Utbildningsresan

De första decennierna var utbildningen bara ett och ett halvt år lång. Efter andra världskrigets slut och i takt med att välfärdssamhället tar form växer utbildningen av socionomer, i antalet institut som startar från och med 1940-talet och fram till 1960-talet och det växande antalet sökande till utbildningen. Utbildningen förlängs succesivt för att möta kraven inom socialtjänst, vård och omsorg. 1964 blir instituten högskolor och 1977 integreras socionomutbildningen fullständigt med universitetets organisation och blir ett eget forskningsämne. Idag finns socionomutbildningen på 19 lärosäten i landet och den tre och ett halvt år långa grundutbildningen är utökad med flera spår; filosofie doktorsexamen, masterexamen, psykoterapeutexamen och hälso- och sjukvårdskuratorsexamen.

Den geografiska resan för utbildningen i Stockholm har i huvudsak rört sig mellan Odenplan och Stockholms universitets domäner längs Roslagsvägen. Tidigast, innan undervisningen kommit igång hade institutet sitt bibliotek vid Myntgatan 4 i Gamla Stan. Institutet har bedrivit undervisning på Norrtullsgatan 8B, på Odengatan 61 och på Hagagatan 25 A i Vasastan. I Hus C i Frescati, i den kulturmärkta flickskolan vid Sveaplan och nu i Hus 2 i det nybyggda universitetsområdet Albano.

Vi firar socionomutbildningens 100-åriga historia

Pandemiåret 2021 omöjliggjorde en fest irl (in real life). Då skrevs antologier och krönikor istället medan vi väntade på att viruset skulle släppa greppet om vår tillvaro. Lästips: Socionomutbildningen – då, nu och i framtiden (2021) med Hans Swärd och Lars Gunnar Edebalk som redaktörer, Hundraåringen som kom in från kylan – Om svensk socionomutbildning (2021) en krönika av Bent Starrin i Socialmedicinsk tidskrift 5 /6 2021.

Äntligen, 2022, kunde vi börja planera för ett firande. Aula Magna bokades, den eminenta orkestern Take Care (Sven Hessle, Anders Linder, Jacob Ullberger och Johan Stenberg) bokades, vår egen lektor och sångerska Sabina Hadžibulic och pianisten tillika professorn från Åbo universitet, Mikko Lagerspetz lyckades vi också engagera för festen den 6 maj 2022. Doktoranden (numera disputerade) Stina Michelson var vår skickliga konferencier som med humor, lekfullhet och musikalitet ledde oss genom showen på scenen i Aula Magna. Vår prefekt, Stefan Wiklund och dekan Yvonne Sandström representerade Stockholms universitet. Vi kunde också med glädje välkomna våra gästtalare, dåvarande socialborgarrådet (nuvarande oppositionsborgarrådet) i Stockholms stad, Jan Jönsson, alumnen Gudrun Schyman och författaren och grundaren av Helamalmö, Nicolas Lunabba.

I denna jubileumsskrift har Jan Jönsson och Gudrun Schyman generöst delat med sig av sina erfarenheter av och sitt engagemang för socialt arbete. Jan berättar om ett besök på ett av Statens institutionsstyrelses (SiS) hem och sitt möte med elever och med rektorn för skolverksamheten på institutionen. En påminnelse om hur viktig skolans uppgift är barnen, för deras självförtroende, växande och framtidsstro. Med utgångspunkt i egna erfarenheter av socialt arbete på bäge sidor av skrivbordet berättar Gudrun om sin väg till socionomyrket och reflekterar över den frånvarande socialpolitiken när socionomernas arbetsvillkor hårdnar.

Tre bidrag är författade av institutionens seniora forskare. Sven Hessle reflekterar över universitetets och det sociala arbetets expansion under hans aktiva tid som forskare och lärare. Alain Topor och Katarina Piuva reflekterar över balansen, eller obalansen, mellan det sociala och medicinska perspektivet i förståelsen av psykiska problem. Tommy Lundström och Marie Sallnäs har intervjuat socionomer i chefsposition som arbetar med barn, unga och familjer och reflekterar över hur det sociala arbetet med barn och familjer rör sig i ett landskap präglad av normer, etiska ställnings-taganden och krav på, eller bristen på, evidensbaserade arbetsmetoder.

Innehållsförteckning

Jan Jönsson. Vården av barn och unga fungerar inte som vi förväntar oss att den ska göra	6
Gudrun Schyman. Konsekvenserna av nedskärningar i välfärdssystemen hamnar i knäet hos en hårt arbetande och underbemannad socialtjänst	12
Sopis under årens lopp i olika centra under det expanderande Universitetet. Sven Hessle minns och reflekterar över tiden som gått	16
Alain Topor och Katarina Piuva. Vården av människor med psykiska problem – en kort historik	20
Tommy Lundström och Marie Sallnäs. Nya villkor i den sociala barnvården – om förändringar och viss kontinuitet	24

Jan Jönsson

Värden av barn och unga fungerar inte som vi förväntar oss att den ska göra

2022 var ett år för firande: att den långa pandemins restriktioner äntligen var över och att socionomutbildningen fyllde 101 år. Men det var tyvärr också ytterligare ett år av sorg, med det rekordstora antalet 63 mord relaterade till det kraftigt eskalerande skjutvapenvåldet i Sverige, samt 11 mord på kvinnor i nära relation.

Året slutade med en svart jul- och nyårshelg med ett mord på juldagen som därefter följts av ytterligare mord, dagliga skjutningar och sprängdåd. Flertalet av de misstänkta som hittills gripits av polisen i den senaste våldsvågen är under 18 år och den yngsta är så ung som 14 år.

Varför ser det ut så här i Sverige sedan några år tillbaka? Jag tänker inte ge mig in på att förklara detta eftersom faktorerna är många och komplexa. Inte heller de främsta experterna tycks ha svaren. Min övertygelse är att ingen föds till grov brottsling och därför tror jag också på tidiga och förebyggande insatser. För oss som tror på det sociala arbetets avgörande betydelse för att förhindra att fler unga dras in i denna våldsspiral finns det förstås all anledning att så här hundra år efter att socionomutbildningen inrättades och fyrtio år sedan socialtjänstlagen trädde i kraft, att ställa frågan: Hur bra har vi egentligen lyckats?

Hösten 2021 besökte jag SiS-institutionen Eknäs utanför Enköping. En låst institution med 26 platser för tonårspojkar med psykosocial problematik, kriminalitet och missbruk. Orsaken till placeringen på Eknäs var att de allvarligt skadat andra eller sig själva.

Här finns också Eknässkolan som är en riktig skola med egen rektor och undervisning, enskilt eller i liten grupp. Samtliga grundskolans ämnen undervisades av legitimerade lärare.

Jag går runt med Rektor Torbjörn och besöker skolans alla klassrum. Där pågår undervisning. Det bakas baklava i hemkunskapen och jag tänker att jag aldrig fått lära mig att baka baklava. På lektionen i engelska pratar läraren uteslutande engelska med eleverna, även med oss besökare. När eleverna ser rektor Torbjörn skiner de upp och Torbjörn klappar med mild hand på flera av de pojkar vi möter.

”Förväntningarna från omgivningen är ofta att vi är en anstalt som ska straffa de intagna, men det är ju ett humanistiskt uppdrag vi har att uträtta här”, säger institutionschef Zdravko.

På väg ut träffar vi en pojke som jag uppskattar vara någonstans mellan 13 och 14 år. Han vill gärna veta vad jag tillhör för parti. Rektor Torbjörn säger ”Jag hörde

*Jan Jönsson vid 101-årsjubileet.
Foto: Ingrid Tinglöf*

att det är dags för dig att snart flytta härifrån". Pojken svarar "Nä, men jag orkar inte, jag vill va kvar". "Men du ska ju inte vara här", säger Torbjörn och klappar honom lite på axeln. "Nämen, du vet, det är så jobbigt att flytta runt å så där och nu har jag lärt mig hur det är här och personalen är trevlig. Därute, du vet, där blir det bara...". Pojken formar sina händer som klor och ger ifrån sig ett vrål, som en tiger.

Vi lämnar tigerpojken bakom oss. "Är de här barnen obildbara?", frågar jag lite provocativt. Rektor Torbjörn svarar: "För nästan alla här på Eknäs är skolan ett andningshål och när de inser att de faktiskt kan få riktiga betyg, inga undantagsbetyg med SiS-stämpel, då blir de genast mer motiverade. Och många klarar målen för betyg i flera ämnen".

Men det är också här som jag får en första tydlig bild av att samhällsvården för unga, där samhället faktiskt tagit över hela ansvaret för den unges väl och ve från föräldrarna, inte fungerar så som man förväntar sig. De placerande socialtjänsterna är sällan intresserade av barnens skolgång eller betyg, säger Torbjörn. Detta trots att just framgång i skolan har avgörande betydelse för inte bara de här ungdomarnas, utan alla barns framtidsmöjligheter.

Institutionschefen Zdravko berättar att många av de unga som kommer till Eknäs har dålig hälsa, stora tandproblem och saknar vaccinationer. Trots att det funnits massor med professionella vuxna som haft ansvaret för dessa barn under stora delar av deras liv och trots att det finns lådvis med dokumentation om dem hos socialtjänsten, så har de ändå inte under hela sin uppväxt fått de vaccinationer som alla barn ska få redan på BVC... För Zdravko är detta helt obegripligt.

Jag säger farväl till Tigerpojken och Eknäs med insikten om att det finns mycket kvar att göra i socialpolitiken i Sverige.

Den insikten bör vi ta med oss när vi nästan dagligen läser om nya skjutningar, mord och sprängningar i vårt land. Det är lätt att känna hopplöshet, men för socialtjänsten får det aldrig bli hopplöst. Vårt uppdrag är att stå redo att ge nya chanser, visa på nya möjligheter och att oförtröttligt stötta människor till ett fungerande och självständigt liv. Under mina fyra år som socialborgarråd och tjugo år som socialpolitiker i Skärholmens stadsdelsnämnd har jag haft glädjen att möta många fantastiska medarbetare och imponerats av förmågan att stå för just hopp och framtidstro, även när livet är svårt.

Socionomutbildningen har nu funnits i över hundra år. Hundra år av hopp och framtidstro. Det finns skäl att tro att det inte lär saknas arbetsuppgifter för socionomer även i framtiden. Men lyckas det sociala arbetet i Sverige idag bidra till att förbättra människors möjligheter att leva självständiga och fria liv? Och ger den nuvarande socionomutbildningens utformning de nya socionomerna förutsättningar att lyckas med sitt viktiga uppdrag?

Det går katastrofalt dåligt för de flesta ungdomar efter att de lämnat samhällets vård och trätt in i vuxenlivet

Att mycket har blivit bättre jämfört med för 100 år sedan är det förstås ingen tvekan om, med en kraftig medicinsk och materiell utveckling så väl som allmän tillgång till exempelvis utbildning, socialförsäkringar, sjukvård och äldreomsorg. Men i ett kortare perspektiv kan nog många uppleva att samhället inte gör samma stora framsteg längre och att vissa samhällsproblem till och med permanentats eller förvärrats: till exempel hemlösheten, boendesegregationen och det kraftigt eskalerande dödliga våldet.

Min erfarenhet från politiken, i alla fall i Stockholms stadshus, är att de flesta politiska partier ägnar oerhört mycket tankemöda åt att försöka hitta sätt att komma tillrätta med dessa problem, men att man har svårt att hitta de konkreta lösningarna. I takt med att människors kritik och upprördhet, ja, ibland till och med förtvivlan ökar, blir politikerna stressade. Jag tror att det är en delförklaring till att vi på rättsområdet de senaste åren sett ett allt större fokus på utspel om skärpta straffsatser för vuxna förbrytare från ledande politikers sida. En braskande tidningsrubrik om hårdare straff ser lätt mer handlingskraftigt ut, än ett mer

komplikerat resonemang om hur förebyggande insatser påverkar olika riskfaktorer. Samtidigt har otaliga myndighetsrapporter och forskningsstudier visat på behovet av att istället komma åt nyrekryteringen av barn till de kriminella gängen.

Jag menar därför att institutionerna för socialt arbete och ni som ägnar era dagar åt forskning behöver kliva fram och ta mer plats i debatten. Risken är annars att ni redan håller på att bli förbispurade av såväl andra vetenskapsdiscipliner som politiken, som då kommer att ha ett mer repressivt fokus. Jag tror att det är nödvändigt att få fram mer forskning som utvecklar och utvärderar fungerande metoder för det sociala arbetet. Inte minst behöver institutionerna själva vara synnerligen aktiva i att utveckla socionomutbildningen så att den bättre svarar mot de komplexa samhällsproblem som växt fram på senare tid.

Socionomutbildningen är en generalistutbildning. Och något som jag slogs av som socialborgarråd var den oerhörda bredd av frågor som det åligger socialtjänsten att lösa. Det är allt från att förhindra att barn dras in i kriminalitet till att hjälpa personer som lever på gatan eller får omsorg på äldreboenden, ge vård till mycket våldsamma ungdomar, skydda våldsutsatta kvinnor eller ge personer med funktionsnedsättning möjligheten att leva självständigt som alla andra. Socialtjänsten möter också nyblivna pappor som väntar på att deras faderskap ska registreras och tar hand om dödsboet efter den som gått bort utan att ens ha pengar till sin egen begravning. För att bara nämna några få exempel.

Samtidigt som socionomer förväntas hantera denna oerhörda bredd av frågor så är socionomutbildningen i Sverige, med sina tre och ett halvt år, dels kortare än alla andra samhällsviktiga yrken som jurist, läkare eller lärare, dels kortare än vad den numera är i flera av våra nordiska grannländer.

Här måste akademien och arbetsgivarna närma sig varandra. För Stockholm stads del så erbjuder vi introduktionsprogram, vi försöker vara generösa med att ta emot praktikanter, och vi har särskilda förstärkningsteam med erfarna socialsekreterare som avlastar den ordinarie socialtjänsten. Men jag tror inte att det räcker med bättre introduktionsprogram när socialtjänstens medarbetare kastas in i yrkeslivet. Jag tror att socionomutbildningen behöver förlängas och innehålla mer möjligheter till specialisering, även senare i yrkeslivet. Detta dels med tanke på de komplexa samhällsproblem som socialtjänsten förväntas hantera, men också utifrån att socialtjänsten i framtiden kommer att ha större krav på sig att arbeta baserat på forskning och beprövad erfarenhet, enligt förslaget till ny socialtjänstlag.

Man kan tänka sig flera olika specialiseringar, såsom våld i nära relation, missbruk eller hemlöshet. Men jag vill särskilt nämna behovet av specialisering kring arbetet med unga personer på väg in i kriminalitet liksom för de allra mest utsatta barnen: de inlåsta tigerpojarna på Eknäs.

För när det gäller just de unga lagöverträdarna upplever jag att det finns ett glapp. Ett glapp mellan å ena sidan den forskning som bedrivs av kriminologer och polisforskare om kriminalitet som fenomen, och å andra sidan den mycket begränsade kunskap som kommer socialtjänstens medarbetare till del för att kunna förebygga och ingripa i tid på rätt sätt för att förhindra en kriminell livsbana. Detta trots att samhällets förväntningar på socialtjänstens förmåga att förebygga och ingripa mot ungas brottslighet är högre än någonsin.

Socialhögskolorna och socionomutbildningen har här ett viktigt uppdrag att ge både blivande socionomer och kommunernas socialtjänst mer kunskap om förebyggande insatser och behandlingsmetoder som fungerar. Jag menar att det är centralt att det är just institutionerna för socialt arbete som tar sig an detta uppdrag, eftersom utgångspunkten behöver vara hur vi med socialt arbete kan påverka de sociala faktorerna bakom brottsligheten. För vi ser nu med all tydlighet, i den samhällsanda som råder, att det lätt blir det polisiära, straffrättsliga, repressiva perspektivet som blir dominerande och att socialtjänsten tilldelas rollen som i första hand ett kriminalpolitiskt verktyg.

När det gäller institutionsvården och de inlåsta tigerpojarna talar de undermåliga resultaten för sig själva. Det går katastrofalt dåligt för de flesta ungdomar efter att de lämnat samhällets vård och trätt in i vuxenlivet. De har svårigheter att hitta försörjning, återfaller i kriminalitet och missbruk, dör i förtid och begår självmord i mycket högre utsträckning än andra. Inte för att det finns bristande engagemang bland dem som jobbar på institutionerna, utan för att det finns ett påtagligt bristande intresse från statsmakterna att ge förutsättningar för att rekrytera kompetens, avsätta forskningsresurser för att samhällsvården ska bli bättre och skärpa lagstiftningen så att dessa ungdomar får sina rättigheter tillgodosedda även efter 18-årsdagen.

Det finns ett stort behov av samverkan och ett behov av att stärka kopplingen mellan praktik och akademi

Parallellt med en ökad specialisering måste socialtjänsten samtidigt, paradoxalt nog, jobba mindre i stuprör och mer med att möjliggöra förtroendefulla relationer mellan klienter och socialarbetare som finns kvar över tid. Även här ser jag att en förlängd utbildning och förbättrad introduktion skulle kunna bidra till att möjliggöra förbättrad samhandling genom att öka förståelsen inom socialtjänsten mellan dess olika enheter, så väl som socialtjänstens förståelse för andra samhällsaktörers uppdrag och mandat.

Skolan som främsta skyddsfaktor och socialtjänstens ansvar för att följa upp skolresultat, bistå med insatser som stabiliserar skolsituationen så att det skapas förutsättningar för lärande samt att bidra till skolframgång behöver ges större utrymme, i socionomutbildningen såväl som i socialtjänstlagen.

Ett annat område där behovet av samhandling är tydligt är för personer i hemlöshet med en komplex problematik i form av missbruk och psykisk ohälsa och funktionsnedsättningar. Om Samsjuklighetsutredningen blir verklighet så kommer vi att bygga upp gemensamma vård- och socialtjänstverksamheter kring de allra svårast sjuka individerna. Men oavsett organisationsform så tror jag att det är viktigt att samtliga yrkesgrupper som samarbetar kring utsatta personer har möjlighet att lära av varandra och enas kring ett gemensamt etos – en gemensam yrkesetik där ansvaret för samhällets utsatta är vårt tillsammans och aldrig bara ”någon annans”.

Låt mig till sist konstatera att för att kunna hjälpa människor till självständighet måste vi börja mäta effekterna av det vi gör så att vi vet vad som fungerar. Vi har ett stort jobb framför oss att göra socialtjänsten mer forskningsbaserad. Utredningen om en ny socialtjänstlag föreslog en särskild lag om socialtjänstdataregister som skulle möjliggöra registerbaserad forskning på samma sätt som inom vården. Jag hoppas att detta förslag blir verklighet.

Men i avvaktan på ny lagstiftning måste vi utgå ifrån den kunskap vi har. Här är ni på institutionerna för socialt arbete så oerhört viktiga. I Stockholms stad försöker vi anstränga oss för att se till att de insatser det finns en forskningsbas för också sprids och används i verksamheterna. Det gäller alltifrån Bostad först till Skolfam för placerade barn och förhoppningsvis snart TFCO för unga i allvarlig kriminalitet. Dessa insatser förändrar människors liv på riktigt och de hade inte varit möjliga utan forskarsamhällets bidrag.

Jag ser ett stort behov av att stärka kopplingen mellan praktik och akademi. I Stockholm har vi nu startat en pilot i Farsta stadsdelsnämnd för att testa akademisk socialtjänst, ett initiativ inspirerat av de akademiska vårdcentraler som redan finns. Den långsiktiga finansieringen är säkrad då satsningen inte har någon tidsgräns utan är en del av ordinarie budgetram.

Jag vill passa på att tacka er och alla era kollegor runt om i landet för det viktiga arbete ni utfört de senaste hundra åren. Hundra år av viktiga samhällsinsatser. Hundra år av hopp och framtidstro för samhällets mest utsatta. Bär med er Tigerpojken på Eknäs i arbetet de hundra åren framöver. För det är han och alla hans vänner vi som samhälle behöver lyckas bättre med att ge förutsättningar till att kunna leva ett självständigt liv. Tigerpojken behöver er i akademien allra mest! Jag tillönskar er all lycka och framgång för det sociala arbetet i framtiden.

Jan Jönsson, Oppositionsborgarråd, Liberalerna Stockholms stad

Gudrun Schyman

Konsekvenserna av nedskärningar i välfärdssystemen hamnar i knäet hos en hårt arbetande och underbemannad socialtjänst

En av årets sista dagar (2022) läser jag i Dagens Nyheter att Sveriges kommuner och regioner (SKR) kräver krafttag för att stoppa hot mot socialtjänstpersonal. Hot, våld och ryktesspridning på sociala medier mot de som arbetar inom socialtjänsten har ökat de senaste åren. Det krävs krafttag och lagskärpningar av regeringen säger Peter Danielsson, ordförande i SKR. Man vill bl.a. ha en ny socialtjänstlag, införa ett nytt brott; otillåten påverkan och ett förbud mot att filma i socialtjänstens lokaler. Jag har full förståelse för detta men jag tror inte det hjälper.

De växande kriminella kulturerna måste naturligtvis raseras. Forskning visar att det görs bäst med väl fungerande förskolor, skolor, fritidshem, en inkluderande arbetsmarknad och tillgång till bostäder för alla. Tuffare tag från polisen kan i bästa fall vara ett komplement, men kan också vara direkt kontraproduktivt om man inte hanterar kriminalitetens orsaker. Polisen har en central roll och gör skillnad till det bättre först när de har förståelse för, och en relation med, området som de arbetar i. Då vågar folk gå till polisen med sina problem.

Jag vet inte hur många gånger jag sett rubriken ”Kris i socialtjänsten” och varje gång tänkt att det borde stå ”Kris i socialpolitiken”. För vad handlar det om? Jo, att de trygghetssystem som har etablerats i välfärdssamhället inte längre fungerar. Det handlar om att socialförsäkringarna har urholkats genom att nivåerna inte höjts i takt med prisutvecklingen, att reglerna hårdnat så att allt fler lämnas utanför, att bostadsmarknaden ställer allt fler på gatan, att pensionerna inte räcker hela månaden, att besparingar i skolan slår mot de unga som bäst behöver stöd, att fritidsgårdarna försvunnit, att förskolans grupper blir allt större, att pedagogik blir passning, att skolan avreglerats, att vinstintressena blir allt aggressivare, att upphandling till lägsta pris slår ut kooperativa och ideella satsningar, osv., osv. Konsekvenserna av allt detta hamnar i knäet hos en hårt arbetande och ofta underbemannad socialtjänst!

Det är inte hållbart, vilket allt fler vittnar om. Det går inte att bemästra strukturella problem genom individuella åtgärder. Det krävs strukturella lösningar. Det krävs politik. Socialpolitik. Det krävs helt enkelt att politiker tar till sig det som den sociala forskningen visar – satsar du mycket i början så blir det bättre i slutet. Det är samma erfarenheter som personalen på förskolor, skolor och fritidsgårdar har. Varenda förskollärare ser vilka unga som behöver mer. Varje lärare ser vilka elever som behöver extra stöd och de ser det tidigt.

Men idag finns varken arbetstid eller pengar för tidiga insatser. Istället har rättvisa ersatts med repression. Hårdare tag, skärpta lagar, fler poliser och fler fängelseplatser. ”No-Go”-zoner i stället för fältassistenter, stängning av eller minskade

*Gudrun Schyman vid 101-årsjubileet.
Foto: Ingrid Tinglöf*

öppetider på biblioteken och nedskärningar på Kulturskolan i stället för ökat samarbete mellan skola, socialtjänst, kultursektorn och närpolisen. Utförsäljning av allmännyttan i stället för socialt engagerade kommunala Bostadsföretag. Allt på tvärs med forskning och profession. Men helt i takt med det politiska klimatet.

Visionen måste vara att den sociala politiken ska återupprättas och att professionen ska stärkas

Jag ska inte romantisera historien men jag (som flera andra) är "socialfallet" som blev socialarbetare, som hittade en köksdörr (breddad rekrytering) in till socionomutbildningen och som genom den, fick en medvetenhet om vad det är att vara medborgare. Jag arbetade halvtid på mitt gamla kontor för att klara försörjningen och uppriktigt sagt kunde jag inte förstå vad mina studiekamrater använde tiden till. Jag var van vid heltidsjobb och kvällsstudier, (för att läsa in behörighet/studentbetyg), och nu var det föreläsningar och jobb under dagen och faktiskt "ledigt" på kvällen. Jag hade väldiga bildningskomplex. Jag tänkte att de som tagit studenten var smartare, helt enkelt. Men samtidigt märkte jag att de erfarenheter jag hade, både i det privata livet (vuxit upp under fattiga förhållanden, bl.a. orsakat av alkoholism) och i arbetslivet, nog var något som jag skulle kunna ha nytta av i det nya arbetet. Jag började uppgradera mig själv och jag upptäckte att det fanns så mycket mer att lära och att delta i.

Det här var alldeles i slutet på 1960-talet och början av 1970-talet. Det var en tid av stor samhällsdebatt och stora samhällsförändringar. Socialarbetarna låg i framkanten. Det fanns en hög facklig organisering och många deltog flitigt i samhällsdebatten, inte minst socionomutbildningens ibland kontroversielle rektor, Bengt Börjesson. Socialarbetare var ett attraktivt yrke. Många sökte till utbildningen. Ingen talade om lön. Det var det demokratiska uppdraget som lockade. Att bredda intagning med människor som hade minst 5 års yrkeserfarenhet och studentbetyg i de 5 behörighetsämnena var naturligtvis oerhört klokt. Inte bara för att det gav mig personligen en chans utan för att det gav skolan och utbildningen en växande vitalitet.

Jag sögs in i aktivismen och började förstå att samhället inte bara består av individer utan att det också finns ett "vi", ett gemensamt rum, där vi är medborgare. Tillsammans. Jag gjorde det man brukar kalla en bildningsresa – från offer och utsatt till aktör för förändring, både i mitt eget liv och i samhället i stort. Jag fick verka i nästan tjugo år (1970-1988) inom en socialtjänst som trodde på människors förändringspotential. Alla "klienter" fick inte fast jobb, egen lön och bostad men för många gick det faktiskt bra. Precis som det trots allt gick rätt bra för många av oss som växte upp på "fel" sida av vägen.

Jag vill alltså inte romantisera historien men det fanns en klar respekt för den historiska förändring som samhället hade genomgått, särskilt inom den sociala sektorn. Förändringen från fattigvård till idén om generell välfärd, till för alla. Från synen på arbetslöshet och fattigdom som den enskildes eget fel till en förståelse av de samhällsstrukturer som skapar och upprätthåller orättvisor. Och behovet av att förändra dem. Strukturerna alltså. För mig blev det så småningom vägen in i politiken.

På den tiden fanns det en respekt för forskningen och det fanns utrymme för nya initiativ. Både inom kriminalvården, ungdomsvården och inom socialtjänstens område. Själv var jag med och drog igång en försöksverksamhet med hemma-hos:are, dvs en person (socionom) som gick hem till en familj med många problem. I familjen kunde flera instanser vara inblandade; barnavårdscentralen, förskolan och skolan. Familjens ekonomi, alkoholproblem och arbetslöshet var kanske också aktuella frågor för socialtjänsten. Hemma-hos:aren blev samlingspunkten, den som skötte alla kontakter med andra myndigheter, och skulle faktiskt kunna kallas för arbetsledare med en tydlig framtidsplan som man utarbetat tillsammans med familjen. Allt byggde på fysisk närvaro och ett långsiktigt relationsbygge. Fackligt arbetade vi för fasta anställningar och efter några år blev det så. Familjeterapeuter blev titeln. Om de finns idag och om de fortfarande finns på fältet vet jag inte.

En viktig del av uppdraget som socialarbetare måste vara att rapportera till politiken om hur samhället fungerar. Framför allt när det inte fungerar. Att ge röst åt de som ingen röst har. Ett demokratiuppdrag alltså. Enskilda individer bör

samhällets kollektiva misslyckande på sina axlar och måste få stöd och hjälp men det är kunskapen om samhällsstrukturer som måste ligga som grund i formandet av det sociala arbetet. Det ska formas med respekt för enskilda människors egna resurser i ett samtidigt synliggörande av strukturell utsatthet. Alltså i enlighet med Portalparagrafen i Socialtjänstlagen som lyder så här: 1 § *Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupper egna resurser. Verksamheten skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet.*

Texten bär en vision om att grundbulten i demokratin, alla människors lika värde, är på riktigt och att uppgiften är att se till att människor som inte av egen kraft kan hitta sin plats i samhällsgemenskapen ska få hjälp att göra det. En människosyn fjärran från det auktoritära synsätt som nu utvecklas, där utgångspunkten är misstro i stället för tilltro, kontroll i stället för tillit, repression i stället för rättvisa. Socialarbetare sliter med ständiga nedskärningar. Regeringar har kommit och gått. Sjunkande ersättningsnivåer i socialförsäkringarna har bestått. Metoder har mallats, kraven på dokumentation ökat. Tiden för det verkliga mötet, kärnan i det sociala arbetet, har stadigt minskat.

Visionen måste vara att socialpolitiken ska återupprättas och att professionen ska stärkas. Komplexiteten av de maktstrukturer som finns i samhället – klass, kön, etnicitet, sexualitet, könsidentitet, funktionalitet, osv – måste speglas i ett komplext socialt arbete som innefattar både socialpolitik, socialförsäkringspolitik, utbildningspolitik, migrationspolitik, bostadspolitik, kulturpolitik och kriminalpolitik. Tillsammans. Med tillit som bärande element. Och tillit kan bara skapas genom möten. Mänskliga möten som bygger relationer. Men då måste resurser fördelas på ett annat sätt än nu.

Vi var många som på 1970- och 1980-talet trodde att tiden då samhällets systemfel formulerades som individuella tillkortakommanden var förbi. Men nu är vi där igen. Anständighetens lägsta gräns tangeras dagligen. Frågor som anmälningsplikt för personal inom välfärden diskuterar på fullaste allvar. Vägen tillbaka, som faktiskt är den enda rimliga vägen framåt, måste nu som då gå via strukturell analys och kollektiva krav. Rätt riktade. Till den sociala politiken.

Gudrun Schyman

Sopis under årens lopp i olika centra under det expanderande Universitetet

Sven Hesse minns och reflekterar över tiden som gått

Jag kan inte skryta med att jag varit en plugghäst i skolan, men högskolestudierna passade mig som ”hand i handske”! Jag läste nämligen så många ämnen jag kunde under 1960-talet, samtidigt som jag spelade musik med artister i Folkparkerna i Sverige. Det blev en dubbel Filosofie kandidat inom de samhällsvetenskapliga ämnena. Min inriktningen blev så småningom Psykologi och därmed psykologyrket. Efter genomförd praktik och som auktoriserad gruppterapeut var jag redo för arbetsmarknaden.

Professor Arne Trankell på gatan

Men, Professor Arne Trankell stod mitt på gatan vid Pedagogiska Institutionen på Gästrikegatan i Stockholm och tog tag i några studenter som av olika anledningar sökte sig dit och anställde dem som assistenter. På så vis blev jag antagen till högre studier och som doktorand i Pedagogik.

Revolution på tjänstetid

Året var 1968, och till Pedagogik sökte sig alla politiskt medvetna studenter för att göra ”revolution på tjänstetid”! Det dröjde dock inte länge förrän ”Brutalbetonguniversitetet” var färdigbyggt, och många institutioner flyttade ut till de gråblå husen i Frescati. Kanske var vi då cirka 15.000 studenter, att jämföras med dagens cirka 70.000 studenter. Pedagogiska institutionen hade vuxit så mycket att man erbjöds att vikariera på lektorat, och det ledde till att jag själv blev en av tre studie-rektorer vid institutionen. Mitt ansvar var främst pedagogikterminen för blivande psykologer som hade en fastlagd studieplan.

Jag slutade på universitetet 1974 för att tillbringa två år som chef för ett terapeutiskt samhälle på narkomanvårdskliniken, avd. 74, vid Långbro sjukhus. Jag handplockades därifrån till en tjänst som forskare på Barnbyn Skå av dess dåvarande chef, Bengt Börjeson som tidigare hade varit rektor för Socialhögskolan. Jag disputerade så småningom vid Pedagogiska institutionen den 6 maj 1975 på en utvärdering av gruppsykoterapi. Vägen var nu utstakad till att längre fram i tiden bli Professor i Socialt arbete.

Projekt R

Efter några års gästspel som forskarassistent vid Göteborgs Universitet i arbetslaget med Sveriges förste professor i Socialt arbete, den legendariske Harald Swedner. I Göteborg blev jag också docent i Socialt arbete. Efter två år i arbetslaget hade jag fått Sveriges första docentur i Socialt arbete vid Göteborgs universitet. Jag var också handledare för ett antal doktorander på institutionen. Vi hade efter en blixtsnabb process fått projektpengar från Statens forskningsråd

*Sven Hesse på bas tillsammans med bandet "Take Care" vid 101-årsjubileet.
Foto: Ingrid Tinglöf*

*Sven tillsammans med Sabina Hadzibulic, lektor vid institutionen för socialt arbete.
Foto: Ingrid Tinglöf*

(Delegationen för social forskning, DSF). Det var mycket projektpengar som renderade flera doktorander. Projektet hette Relationsorienterat synsätt och socialt arbete med missbrukare. Då hade jag pendlat mellan Stockholm och Göteborg i så många år att min familj hade glömt när jag skulle vara hemma och när jag skulle vara borta. Det var trauma och kaos i vårt familjeliv, så vi prövade att flytta hela familjen till Göteborg under hösten 1985.

Tillbaka till Stockholm och universitetet

Göteborg var en period som varade endast ett par månader, Ingen av oss trivdes! Vi var tillbaka till Stenhamra i Ekerö kommun samma år, 1985, och flyttade in i vårt nya hus i början av 1986. Marie och jag bodde då i Stockholm på pendlingsavstånd. Jag fick en tjänst vid SU som docent med ansvar för de projektmedel som jag erhöll under Göteborgsperioden: Projekt R – Relationsorienterat synsätt och socialt arbete med missbrukare. Ett program som man utan vidare kunde lägga på Socialhögskolan vid Stockholms universitet. Det tidigare Socialinstitutet och dåmera Socialhögskolan (Sopis) låg då i C-huset i Frescati med en egen forskningsavdelning ovanför grundutbildningens lärarkorridorer.

Expansion – internationella kontakter och professorer

Socialhögskolans rektor, Björn von Sydow, hade just handplockats av dåvarande

statsministern Ingvar Carlson till politisk planeringschef i den Socialdemokratiska regeringen. Så detta år inföll var hans sista resa med oss underhuggare på institutionen. Medbudna på resan var också Torsten Kälvemark, väletablerad kulturskribent i media, Leif Lindfors från Universitetets högsta administration; Thomas Lindstein, nybliven rektor för Socialhögskolan; Siri Andersson i ledningen för socialhögskolans praktik samt jag själv. Jag var nyanställd forskare med egna forskningsresurser. Vår avsikt med resan var att som konsulter hjälpa Kina med utvecklingen av det Sociala arbetet där och vår resa ledde så småningom fram till återbesök från Kinas utbildningsledning i vår egen utbildning. Med generöst tillförda resurser kunde Socialhögskolan växa rejält med flera tillsatta professors-tjänster, bland annat min egen professur som jag ärvde av Hans Berglind som var på väg att pensioneras. Mats Thorslund tillkom också som professor i äldre-forskning och Sten Rönnerberg fick en ny professur i missbruksforskning.

Hemmastadda på Sveplan

Vi växte så det knakade! Vi erbjöds att flytta Socialhögskolan till egna lokaler på Sveaplan, ett arkitektoniskt mästerverk som huserat läroverk för flickor som politisk slagkraft under 1900-talet. Nu hade flickorna under de senaste decennierna nått det jämlikhetssprång som var nödvändigt och kunde därför lämna Sveaplan. En kort period var huset folkhögskola och stod sedan tomt några år. Det renoverades för att kunna erbjuda undervisningslokaler, arbetsrum och seminarierum.

Den av expansionen pressade universitetsledningen lovade att etablera modern kommunikation genom små bussar som skulle förbinda institutionerna på båda sidorna av motorvägen mellan centrala Stockholm och norrut mot Täby. Flera institutioner tvingas flytta tvärs över och korsa motorleden till gamla veterinärhögskolans övergivna lokaler. Ända till Sveaplan skulle universitetsbussarna således förbinda oss med den centrala administrationen och universitetsbiblioteket. Det blev inget av dessa löften. Socialhögskolan flyttade ut till Sveaplan i en av de vackraste och mest lovprisade skollokaler som funktionalismen visat upp sedan decennier. Ljusa klassrum på nedre botten. Skolans aula hade ständiga studiebesök, och vi beslagtog denna lokal för många intressanta uppgifter. Orgeln i aulan visade sig vara världsunik, och fick under vår tid en restaurering av en specialist importerad från Tyskland. Sveaplan har fler kopplingar till musik. Vid slutet av 1950-talet gjorde Lill Lindfors debut som tonårig sångerska i gymnastiksalen. Där spelade skolbandet Jumping Jacks till dans för gymnasieungdomarna. Lill frågade blygt om hon fick sjunga "Sister Kate" och orkestern sa javisst! Sen dess ville Lill alltid medverka i viktiga evenemang på Sveaplan.

Med tiden fungerade inte lösningen med studenter i universitetsbussar till bibliotek och annat viktigt i centrala universitetsadministrationen, det blev ordinarie bussar från och till Sveaplan i stället. Lösningen av biblioteksfrågan blev så småningom ett stort eget bibliotek i den gymnastiksal som varit den festlokal där Lill Lindfors debuterade.

Albano
Foto: Ingmarie Andersson

Till slut – nya lokaler och 101-årsfirande

År 2021, när den sociala utbildningen fyllde 100 år flyttade vi till nybyggda lokaler i Albano. Planeringen av 100 årsjubileumskonsert med Lill Lindfors och Anders Linder med orkester i Universitetsaulan fick skjutas framåt flera gånger på grund av Pandemin som la hela undervisningen på nätet och hindrade större fysiska sammankomster. Det fick bli 101-årsjubileum i stället och flera underbara scentalanger från institutionen trädde in i planeringen och konserten. Lill var upptagen i annan konsert, men i stället kom Socialhögskolans egen sångerska fram. Lektor Sabina Hadzibulic som passade väldigt bra ihop i musiken med Anders Linder.

För min egen del var det bra att få se de nya lokalerna för Socialhögskolan genom förberedelsearbetet! Ett antal helt nybyggda institutioner rymdes i huskroppar mitt emellan Tekniska Högskolan och Universitetets aula. Och enligt Katarina Piuva som gudskelov var ansvarig för planeringen av jubileet, var enklaste sättet att ta sig till Institutionen att ta buss nr 50 från Odenplan. Bussen slingrade sig fram genom Vasastan till Albano.

Alain Topor och Katarina Piuva

Vården av människor med psykiska problem – en kort historik

Från första början, mot slutet på 1700-talet och den första halvan av 1800-talet, var psykiatriskt behandlingsarbete ett socialt arbete. Uppfattningen var att den sociala miljön var orsaken till att människor mårde dåligt. Det var trångboddhet, dåliga arbetsförhållanden, fattigdom och förflyttningen från landsbygden till de kaotiska storstäderna som fick människor att förlora sitt förnuft. Det första nödvändiga steget i behandling av psykiska problem var därför att ta bort individen från den skadliga miljön. Det andra steget var att placera personen i en förnuftigt organiserad miljö i en naturnära, harmonisk omgivning. I denna sociala miljöterapi skulle det kaos som hade invaderat individens psyke ersättas av ordning, förnuft och harmoni. Med andra ord, psykiska problem ansågs orsakade av sociala faktorer och skulle behandlas med sociala insatser.

Det fanns läkare knutna till vårdanstalterna men de som dagligen hade hand om de lidande var en blandning av munkar, nunnor och lekmän. Kvalitén på vården varierade stort i landet. Vadstena kloster hade en dokumenterad verksamhet enligt miljöprincipen medan till exempel Danvikens hospital i Nacka utanför Stockholm hade ett dåligt rykte på grund av trängsel (överbeläggning skulle vi säga idag) och grymma behandlingsmetoder. Läkarnas uppgifter vid anstalterna var att genomföra sina ”tömningskurer” som kunde bestå av kräkkurer, lavemang och åderlåtning.

Därefter, från och med slutet av 1800-talet och under hela 1900-talet, hade läkarna med stöd av den medicinska vetenskapen givits en central position när det gällde att förklara psykiska problems uppkomst och genomföra behandlingar. De tidiga medicinska behandlingarna bestod av olika chockbehandlingar; kurer med varmt och kallt vatten, falluckor och svängmaskiner. Under 1900-talet bestod den medicinska vården av kirurgiska ingrepp som lobotomi samt elchocker och farmakologiska behandlingar bestående av medicinering med bland annat opium, insulinkoma och framkallande av malaria (hög feber). Från och med 1950-talet så dominerar olika former av psykofarmaka. Trots sina bristande kunskaper, märkliga, ineffektiva och även ibland farliga praktik erövrade läkarkåren makten över förklaringen och behandlingen av det som nu blev ”sjukdomar”.

Idag finns det dock en växande enighet om att de tidiga medicinska försöken att förklara psykiska ”sjukdomars” uppkomst, vare sig genom genetik eller obalans i hjärnan, håller måttet.

Återhämtning – en social process

Den diagnostik som används inom psykiatri idag bygger fortfarande på subjektiva bedömningar av människors beteenden och känslor. Samtidigt diagnosticeras allt fler i befolkningen. Många studier pekar på att läkemedelsbehandlingarnas

Norrtullsgatan 2. Byggnaden uppfördes 1925-27 och donerades till Stockholms högskola från Stockholms stad.
Fotograf: John Kjellström. Stockholms stadsmuseum

effektivitet ligger nära placebons; alltså sockerpillers. Ofta har dessa mediciner biverkningar som gör att personer hellre lever med sina psykiska problem än med biverkningarna (och fortsatta symptom). Samtidigt ökar utskrivningen av dessa läkemedel, även till barn och ungdomar. Trots dessa problem fortsätter vi alltså att till vardags prata om psykiska sjukdomar och diagnoser. Läkemedelsbolagens makt gör att vi matas med rapportering om viktiga framsteg i lösningen av olika sjukdomars gåtor; inte om tillkortakommandena. För många kan det vara en lättnad att få en medicinsk diagnos. Det kan erbjuda en förklaring till de problem de brottas med. Många tycker också att medicinerna hjälper dem.

Samtidigt framstår de sociala orsakerna till psykiska problem allt tydligare. Ett viktigt bidrag till ett socialt perspektiv är kunskapen om återhämtningsprocesser. På 1970- och 1980-talen publicerades resultaten från en rad långtidsuppföljningsstudier av människor som blivit diagnostiserade med sjukdomen "schizofreni". Det var problematiska resultat som publicerades. Upp till två tredje delar av dessa personer uppvisade en positiv utveckling mot återhämtning. En tredje del var helt återhämtade. Andelen återhämtade personer visade sig vara konstant under hela 1900-talet oberoende vilka behandlingar de fått. En avvikelse noterades för en period under 1920 och 1930-talen. Färre återhämtade sig under den ekonomiska krisen som drabbade västvärlden under denna period.

Flera WHO-studier har visat att sannolikheten att återhämta sig var högre i låginkomstländerna jämfört med höginkomstländerna. Sociala och kulturella förhållanden var avgörande. Frågan som infinner sig blir då: Om många kunde återhämta sig från det som psykiatrik framställde som en kronisk sjukdom, och det kunde inte sättas i samband med specifika medicinska behandlingsinsatser, utan däremot med sociala, politiska och kulturella förhållanden... Då handlar inte psykiska problem om sjukdomar! Det kanske handlar om följderna av sociala processer.

Socialt arbete – ett socialpolitiskt behandlingsarbete

Konkreta förutsättningar och händelser i människors liv förklarar mycket av de psykiska problem som vi brottas med. Viktiga aspekter till psykiska problem är en växande osäkerhet om vardagens förutsättningar; att ha pengar till ett värdigt liv, att ha en anständig bostad i en social integrerad miljö, att hantera sitt liv i ett samhälle med växande sociala klyftor. Det handlar om att kunna vara en god förälder och att de unga får en resursstark skolmiljö. Det handlar om trygga anställningsförhållanden i en värld där korttidsanställningar tar över. Det handlar om en urholkad välfärdsstat med allt mindre rättigheter och allt oftare förekommande krav på en diagnos för att komma åt sina rättigheter.

Studier visar att ju större ojämlikhet i ett land, desto sämre mår landets befolkning. Studier visar också att en förbättrad ekonomi kan bidra till en återhämtningsprocess för människor med svåra psykiska ekonomiska problem. Idag hjälper socialarbetare människor med allvarliga psykiska problem att klara sin vardag i samhället. Socialarbetare inom boendestöd och på träff- och aktivitetslokaler visar varje dag de sociala insatsernas styrka som verktyg i människors återhämtningsprocess.

Trots detta finns inget erkännande för deras insatser. Tvärtom! Dessa verksamheter osynliggörs och drabbas ofta av nedskärningar. Det sociala arbetet, de psykiska problemens sociala grund och de sociala insatsernas betydelse för att lindra och till och med upphäva människors psykiska lidande förblir ett förhållandevis outforskat område. Detta blir tydligt för allt fler, därför kan ordet lämnas till Stefan Priebe, en ledande psykiater och forskare. Han skriver:

”Ingen mer forskning behövs. För att uppnå kännbara förbättringar av den psykiska hälsan i befolkningen, behöver vi tydliga samhälleliga förändringar och implementera alla faktorer som främjar psykisk hälsa. Samhället bör erbjuda trygga och stödjande uppväxtvillkor, utrota fattigdomen, garantera goda utbildningsmöjligheter, sträva efter full sysselsättning, främja social sammanhållning och välfungerande samhällen, samt minska de sociala klyftorna. Dessa behov är tydliga och odiskutabla.”

Och, efter att ha konstaterat den bio-medicinska modellens tillkortakommande, skriver han tillsammans med några kolleger att: *”ett möjligt alternativt paradigm*

Myntgatan 4, hörnet mot Myntgränd.
Fotograf: Larssons Ateljé. Stockholms stadsmuseum

är ett socialt”. Det skulle innebära ett sätt att förstå och hjälpa psykiska problem som skulle:

”erkänna den omfattande evidensen av personliga relationers betydelse både som orsak och bot för dessa problem (...) som skulle beakta det som sker mellan människor istället för vad som skulle vara fel i en människa, fullkomligt avskild från sitt sociala sammanhang”.

Det Priebe beskriver är ett återhämtningsinriktat socialt arbete.

Priebe, S., Burns, T. & Craig, T. (2013) The future of academic psychiatry may be social, *The British Journal of Psychiatry*, 202(5), 319-320.

Priebe, S. (2016). A social paradigm in psychiatry – themes and perspectives, *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 25, 521-527.

Tommy Lundström och Marie Sallnäs

Nya villkor i den sociala barnvården - om förändringar och viss kontinuitet

Den här texten skrivs till ett 101-årsjubileum, men utgår från ett intresse för vad som hänt med den sociala barnvården de senaste tjugo till trettio åren. Vi diskuterar de nya villkor som råder och jämför med hur det varit tidigare. Med nya villkor avser vi förändringar som har att göra med organisation och professionella verktyg, men också diskursiva förändringar vad gäller barnsyn och kunskapsbas. Samtidigt ska man komma ihåg att verksamheter som den sociala barnvården präglas av institutionaliserade mönster som kan vara sega och vara av sådan art att de vare sig kan eller kanske bör förändras. När detta skrivs (våren 2023) är det flera framtida förändringar av den sociala barnvården som diskuteras politiskt i det så kallade Tidöavtalet, exempelvis fler LVU-placeringar och införande av ungdomsfängelser. Här stannar vi vid att betrakta dagens situation genom när-historiska glasögon.

Texten bygger på intervjuer med fyra erfarna socialarbetare, med chefspositioner i social barnvård, från kommuner i Stockholmsområdet. De intervjuade har omfattande erfarenheter av socialt arbete, (10 till 40 år) och arbetar i kommuner som är olika vad gäller storlek och befolkningssammansättning. Vi ställer intervjuerna i relief till egna erfarenheter av praktiskt arbete och forskning. Vi har själva ungefär fyrtio års erfarenhet vardera från social barnvård, de första tio som socialarbetare och därefter som forskare och lärare.

Under intervjuerna är det främst fyra teman som utkristalliserar sig: 1. Specialisering/organisering 2. Utredningspraxis, 3. Metoder ”i princip” och 4. Ordning, struktur och rutiner. Genomgående och utan att vi behandlar det som ett särskilt tema går den nya diskursen kring barn, barns röst och barns perspektiv, som växt fram sedan 1990-talet men som blivit särskilt betydelsefullt under 2000-talet.

Specialisering

Vår praktiska erfarenhet är från 1970- och 1980-talen, dvs tiden innan och strax efter Socialtjänstreformen. Imperativet när vi började var då inledningsvis att socialarbetare skulle arbeta efter helhetsprincipen, med alla slags ärenden (socialbidrag, missbruk och social barnvård). Den mest uppenbara organisatoriska förändringen sedan dess stavas specialisering. Från att stora kommuner organiserat sin verksamhet områdesvis efter helhetsprincipen återgick de flesta till den tidigare funktionsuppdelningen. Så småningom skedde ytterligare specialisering inom barnvården. I de kommuner som våra intervjuade kommer från är den typiska uppdelningen: en grupp inriktad på barn noll till tolv år och en grupp inriktad på barn från tretton år och uppåt. Utöver detta kan andra former av specialisering förekomma – t ex grupper som arbetar med familjebehandling eller rekrytering av familjehem. Fördelarna är uppenbara – socialsekreterarna kan specialisera sig på

*Doktorand Stina Michelson, konferencier vid 101-årsjubileet.
Foto: Ingrid Tinglöv*

problem och arbetsmetoder som är specifika. Också de svårigheter som kommer av specialisering är tydliga. Ett av de tunga argumenten för helhetsprincipen var att klienterna inte skulle behöva gå till olika socialarbetare för olika behov. Det argumentet har gett vika för specialiseringens fördelar medan lösningen på specialiseringens nackdelar heter samverkan.

Ett problem som beskrivs i våra intervjuer är att när barnens ålder är den organiserande principen för arbetsfördelning är detta inte alltid i linje med familjernas situation. Vissa familjer har barn i olika åldrar som är aktuella parallellt hos socialtjänsten.

Är man under tolv så hamnar man i barnenheten och är man över tolv så hamnar man i ungdom. Och är det en familj med barn i båda, då tar man en handläggare från varje (IP 1).

Som framgår av citatet kräver situationen att man samverkar mellan de bågge åldersindelade arbetsgrupperna, vilket involverar fler professionella och - som alltid i samverkanssituationer - kräver tid och att man faktiskt kan samarbeta. En annan respondent efterlyser en mer permanent organisatorisk lösning:

Min förhoppning är dels att vi till exempel får en syskongrupp. Jag tycker att det är realistiskt att vi sitter på två olika enheter med två olika chefer som gör olika bedömningar (IP 2).

Samtidigt efterfrågas mer specialisering, men utifrån typ av problem, t ex en grupp som enbart arbetar med våldsfrågor för att kunna ge stöd vid kriser och på det sättet undvika placeringar av barnen.

Ungdoms- och gängkriminalitet har ökat kraven på vissa typer av kunskaper, också i grupper som arbetar med yngre barn. Kriminalitetsfrågan har så att säga gått över åldersgränserna och är inte bara en angelägenhet för ungdomsgruppen. I en kommun finns en person som arbetar riktat mot polisen och som har gått särskilda utbildningar i bedömningsinstrument som SAVRY och EARL. Hon kan sedan bistå kollegor med specialkunskaper inom ett område där man ställs inför nya situationer.

...vi har haft många på barnenheten, tolvåringar, elvaåringar, tioåringar som begår brott. Där är barnenheten lite handfallna, för de är inte vana att jobba med kriminalitet. Och då kan de ta hjälp av E som kan göra en EARL på de här barnet och fånga upp dem tidigt (IP 2).

En negativ sida av specialisering som lyfts fram är att om man arbetar med, ”en-frågor” riskerar det att leda till ”enögdhet”, t ex att man vid kvinnojourer tenderar att se ”varenda människa som en våldsförbrytare” (IP 1). Det vidare perspektiv som intervjupersonen efterlyser, kan vara svårare att nå om man enbart möter familjer där det förekommer relationsvåld, men kan också innebära att trösklarna höjs för att bedöma något som problem om de allvarligare fallen blir norm.

Sammantaget visar intervjuerna på flera sidor hos den omfattande specialisering längs olika dimensioner, som socialtjänsten och inte minst den sociala barnavården genomgått. Idag förväntas socialsekreterare, förutom att ha generiska förmågor som att föra samtal och utreda också behärska ett visst område inom det breda fält som utgör socialt arbete. Man kan tala om fördjupningens fördelar och kanske nödvändighet samtidigt som allt skarpare gränser mellan olika delområden kan försvåra överblick och ge en fragmentiserad bild av förhållanden som till sin natur är sammansatta.

Ordning, struktur och standardisering

Nationell likformighet av barnavårdsarbetet kan åstadkommas genom riktlinjer, regler och standards. Under nästa rubrik diskuterar vi BBIC som ett sätt att åstadkomma nationell likformighet. BBIC representerar en standard i form av mallar, ofta kopplade till särskilda dataprogram. Men ordning, struktur och standardisering kan också etableras lokalt, via lokala standards och regelverk. Sett i ett närhistoriskt perspektiv spelar den teknologiska utvecklingen (datorer och mobiltelefoner) stor roll för hur arbetet kan utföras. Man kan kanske också tala om en

slags spatiala standards, dvs rumslig organisering av arbetet. Det typiska under den tid vi var socialarbetare var det egna arbetsrummet, där man hade sina akter, skrivmaskin, diktafon och personliga saker. Idag ser miljöerna annorlunda ut. I intervjuerna talar man om alla dessa aspekter av ordning, struktur och standardisering.

När det gäller styrning från staten via lagar och regler är det en självklarhet för de vi intervjuade att hålla sig uppdaterade och att följa regler. Kommer det direktiv om att till exempel alla anmälningar som inkluderar våld måste utredas så gör man det, även om man kan knorra över regelstyrningen.

På frågan om hur man förhåller sig till IVO:s (Inspektionen för vård och omsorg) möjligheter till styrning får vi lite motsägelsefulla svar. Å ena sidan:

Alltså, jag tror inte att någon går och tänker så här på IVO och är rädda för IVO, men det är klart, det handlar om en rättssäker handläggning (IP 2). Å andra sidan: blir det bara mer och mer ängsligt. Alltså, man är mer och mer rädd för att göra fel och man är fokuserad hela tiden 'ja vad skulle ivo säga om det här' (IP 3).

Ett par av de intervjuade tar upp de nyanställdas ökade krav på rutiner: "... efterfrågas väldigt starkt från dom som är nya att så här 'vad är rutinerna kring det här'" (IP 3). Ibland har dessa nyanställda kanske för starkt tilltro till rutiner och regler: "vi som har jobbat ett slag det går inte... det är inte ett sånt arbete man kan inte ha rutiner för alla moment". (IP 3).

Den mest uppenbara förändringen i ett längre perspektiv är datoriseringen, som ändrat villkoren i hela det sociala arbetet. De intervjuade tar så att säga datoriseringar för given, men förändringarna betyder också att "allting gör vi själva. Och tidigare har vi ändå haft assistenter" (IP 3).

Mindre kanslihjälp alltså, samtidigt talar alla intervjuade om ökade krav på dokumentation i alla led. En del handlar om att arbeta med målstyrning som är kopplad till specialiseringen. En utredningsenhet som beställer en tjänst av en behandlingsenhet behöver sätta upp mål för kommande uppföljning "att sätta realistiska mål som går att uppnå, för det är målen vi hela tiden stämmer av vid uppföljningar". (IP 2) Ibland kan målpratet gå för långt "Jag kan tycka att det blir för mycket att man pratar mätbarhet. Det är inte alltid möjligt i alla lägen..." (IP 2).

Pandemin under 2020 och 2021 har på flera sätt ställt datoriseringens problem, men kanske framförallt möjligheter, i ljuset. Pandemin öppnade dörrarna fullständigt för hemarbete, men också datoriserade behandlingsmöten med klienter.

Andra teknologiförändringar som påverkat vardagens handlar om lokalernas förändringar, t ex de många kontorslandskapen:

Där är besöksrummen, du har inget eget rum, du sitter i ett kontorslandskap... Du är datoriserad, du har din laptop, du kan sitta hemma och jobba (IP 1).

En av de intervjuade pekar på att det kan ha fördelar i klientkontakterna med besöksrum där klient och socialarbetare möts på likartade rumsliga villkor, jämfört med den tid där klienten gick in i socialarbetarens eget mer eller mindre privata (tjänste)rum.

Sammantaget talar intervjupersonerna om flera olika sätt att standardisera och ordna arbetet. Det handlar både om ökad styrning och kontroll från statens sida och om att lokala handläggningsrutiner blivit vanligare och också efterfrågas, inte minst av nyanställda. Vi kan också observera en spatial förändring i de fysiska och tekniska förutsättningarna för arbetet där mötet med klienten idag sker i liknande tjänsterum, som är tydligt avskilda från de ytor (eller hemmiljöer) där annat arbete sker.

Utredningspraxis

En väsentlig del i barnavårdsarbetet är att utreda. Den mest betydelsefulla förändringen som skett av utredandets praktik handlar om BBIC, som efter brittisk förlaga spridits brett under 2000-talet. BBIC används framförallt vid utredningar, men även vid uppföljningar av hur det går för barnen. Idén är att man utgår från standardiserade formulär och olika typer av stöddokument. På basis av forskning ska utredningarna fokusera på områden som visat sig betydelsefulla för att fånga risk- och skyddsfaktorer. I ursprungslandet har liknande system utsatts för kritik för att vara alltför byråkratiska och tidskrävande, men också för att i sina utgångspunkter vara alltför individfokuserat. I Sverige märks inte kritiken på samma sätt.

De intervjuade är i huvudsak positiva till BBIC. Systemet ger struktur och trygghet åt socialsekreterarna och har bidragit till fokus på barnen, även om det enligt samma respondent också kan innebära att man *”lägger för stort ansvar på barnen”* (IP 1). En annan beskriver att tidigare var det mer av *”fri åkning”* (IP 4) och ytterligare en intervjuperson menar att det förr kunde vara *”en ganska lång berättelse om vad som hade hänt”* (IP 3). Nu är det rubriker och indelningar i det datorbaserade BBIC som styr framställningen av barns och familjers förhållanden.

BBIC är tänkt att påverka arbetet i viss riktning, men kan också ha oavsiktliga konsekvenser. En av de intervjuade menar att systemet medfört att språket blivit svårare och abstraktare i kontakten med familjer och därmed ökat avståndet till många klienter. BBIC uppmuntrar till att hänvisa till forskning i utredningar och *...”det blir obegripligt för den som ska läsa den”* (IP 1). En annan person menar att det finns en tydlighet i att utgå från strukturen i BBIC *”som är schysst mot folk, men den kan säkert upplevas som kontrollerande också”*. (IP 3)

Trots uppföljningstanken i BBIC medger det inte att man på ett enkelt sätt kan aggregera data för att på gruppnivå få en bild av arbetet och hur klienternas

Sveaplan.
Foto: Björn Dalin

situation förändras. Signaler om att man i barnvården systematiskt ska följa upp sina insatser (lokal uppföljning) korresponderar dåligt med BBIC.

Den sammantagna bilden är att BBIC haft påverkan på hur utredningar struktureras och skrivs och med det hur bilden av barns och familjers situation träder fram. De intervjuade är på det stora hela positiva till BBIC och menar att det hjälper socialsekreterarna att bedriva ett utredningsarbete som täcker aspekter som man annars skulle kunna glömma bort. BBIC är dessutom i linje med tidens ökade fokus på barnen och barns rätt att komma till tals. Det nämns också nackdelar som fyrkantighet och bristande flexibilitet i systemets struktur.

Metoder ”i princip”

De intervjuades utsagor om metoder handlar inte om att presentera en uppsättning evidensbaserade metoder som används i det dagliga arbetet. Här kanske avståndet är som störst i förhållande till centralstaten, där Socialstyrelsen svarar för att presentera metoder och där SBU (Statens beredning för social och medicinsk utvärdering) svarar för att värdera evidensläget. Det rymmer en paradox i att kraven på evidensbaserat arbete är höga samtidigt som listan över praktiskt tillämpbara evidensbaserade metoder i barnvårdsarbetet är få (Socialstyrelsen.se; SBU.se).

När det gäller systematiska bedömningsinstrument nämns sådan i positiva ordalag, Earl (för bedömning av risk och behov bland yngre barn som uppvisar problematiskt beteende och riskerar bli involverade i kriminalitet) och Signs of Safety tas upp av flera av de intervjuade. Det senare används bl a för att bedöma risk- och skyddsfaktorer runt barn och ses som en hjälp att vid bedömningar balansera olika förhållanden mot varandra: *"Vad är det som gör att det ena överväger det andra ...jag tycker att man tänker efter... /Signs of Safety/ hjälper till att göra bedömningen korrekt"* (IP 4).

Bland behandlingsmetoder nämns exempelvis ABC-verktygen (ett föräldrastödsprogram), och Tryggare barn (en metod för föräldrar till yngre barn efter anmälan om våld eller kränkningar mot barnen). Också MI (Motivational Interview) tas upp, men det framhålls att MI inte används som en specifik manualbaserad metod för genomförande av samtal, utan som ett allmänt stöd för att arbeta med människors egen motivation.

Vi har inte sådana samtal med folk. Men däremot kan man ha väldigt mycket nytta av MI som samtalsstöd och att det är det här med att människor behöver hitta sin egen motivation (IP 3).

Paradoxen att förväntas arbeta med evidensbaserad behandling samtidigt som det saknas kunskap om hur det ska gå till illustreras av följande citat som gäller insatser mot ungdomskriminalitet

...det som är svårt, det är väl att det är väldigt begränsat med kunskap kring vilka insatser som fungerar så. Vi har fått lite från Socialstyrelsen 'bör, och det kan vara bra' och så där (IP 2).

Samtidigt som nya metoder tas upp, betonas betydelsen av övergripande förhållningssätt och här nämns särskilt systemteori. För en respondent förändrade en utbildning i systemteori för flera decennier sedan hennes syn på socialt arbete, något hon har med sig än idag. Förr hade man en bredare syn på familj och kunde ha stora nätverksmöten, men pendeln har svängt.

Man bondade mycket mer med föräldrarna... sedan kom man på att vi kanske glömmer barnen... sen kan jag tycka att man kanske svängt lite för långt åt det andra hållet (IP 1).

Bilden visar en professionell kultur som i princip är positiv till både bedömningsinstrument och specifika behandlingsmetoder, men i den praktiska vardagen är det inte så lätt att veta hur man ska agera. Bedömningsinstrument har i huvudsak bidragit till mer sammanvägda och strukturerade bedömningar av barns situation, men också till en mer individualiserad syn på barn och barns problem. När det gäller behandlingsmetoder framförs att för vissa typer av problem är kunskapsläget för oklart för att veta om någon metod är bättre än någon annan. Tidigare

etablerade synsätt som systemteori tycks leva kvar, i mångt och mycket parallellt med ett mer individualiserat förhållningssätt och med en generellt välkomnade inställning till evidensbaserade metoder – om de finns att tillgå.

Slutord – de etiska och normativa frågorna präglar fortsatt barnvården

Vi har pekat på specialisering av barnvårdsarbetet, de nya teknologiernas och metodernas betydelse och till det ökade krav på ordning och struktur som viktiga förändringar. Samtidigt framskymtar också sega institutionaliserade mönster; t ex vad som beskrivs som sociala problem och utredandets praktik i mer grundläggande mening. Trots ambitioner kopplade till nya evidensbaserade metoder kan man ha systemteori som en slags basförståelse för hur familjer fungerar i sitt sammanhang och för hur man kan angripa problemen. Kanske har den svenska familjestödmodellen – att i första hand arbeta på frivillig basis med hela familjen – fortfarande en stark ställning.

Den viktigaste diskursiva och praktiska förändringen som skett är det som brukar diskuteras i termer av barnperspektiv och barns rätt. Det är till exempel en självklarhet att i högre grad än tidigare involvera barn i utrednings- och behandlingsarbetet. Det betyder naturligtvis inte att grundläggande motsättningar, mellan t ex föräldrarätt och barns rätt, har lösts genom att Barnkonvention blivit svenskt lag och inte heller att barn i tillräcklig grad får komma till tals.

De grundläggande etiska frågorna som präglar barnvården är fortfarande aktuella och behöver ständigt diskuteras, inte minst idag när det politiska trycket utifrån - t ex i riktning mot ökat tvång - sätter gamla frågor på dagordningen igen. Också sådant som har att göra med barnvårdens organisering och de teknologier som används behöver man tala om. Vad betyder det till exempel när verksamheten blir allt mer specialiserad eller vad innebär de nya teknologierna för möjligheter och faror?

Vi har inte berört den utbildning som de professionella har med sig - vanligtvis socionomprogrammet, vilket också genomgått förändringar. I ett långt perspektiv handlar det främst om akademisering, dvs ökad betoning av forskning. Det märks på det sätt som studenterna undervisas, där vetenskapliga texter fått större utrymme, men också i ett mer allmänt vetenskapligt förhållningssätt när det gäller att ställa frågor och få svar på dem. Den sortens kunskaper har högst troligt förändrat det sätt man i den professionella praktiken arbetar med utredningar och med att t ex utvärdera sin verksamhet.

*Aulan vid Sveaplan med den världsunika orgeln.
Foto: Ingrid Tinglöv*